

PLAVLJENJE LESA PO SAVINJI

M. Pleteršnik navaja za izraz plaviti soznačnice: plaviti, splaviti oziroma splavariti, pluti, jadrati in taliti¹, za izraz plav soznačnice: plavati oziroma plavanje, splavarjenje lesa in splav,² za izraz plavec soznačnice: splavar, plavec lesa, plavalec in talilec.³ V zgornji Savinjski dolini in Zadretju pa je raba omenjenih izrazov povsem enoumna. V okviru gozdnega gospodarstva se je les v obliki hlodov plavil na žage, potem pa se je v obliki splavov izvažal v bolj ali manj oddaljene kraje. Takšno je tudi ločevanje v ustreznem strokovnem slovstvu.

Če so splavi plovila, ki sestojijo iz medsebojno povezanih lesnih sortimentov⁴ (deblavine, desk ali tesanega lesa), se plavljenje razločuje od splavarjenja po tem, da splav pri njegovi vožnji usmerjajo ljudje na njem, medtem ko sodelujejo pri plavljenju v ta namen plavci, ki s kopnega pomagajo plaviti deblavino.⁵ Splavarjenje pomeni bolj razvito, pa tudi gospodarnejšo zvrst v prevozu lesa kakor plavljenje.⁶

Natančneje. Plavljenje temelji na fizičnem pojavu, da je presušen les specifično lažji od vode in da plava na vodi. Zato so za plavljenje prikladnejše specifično lažje vrste lesa; najpogosteje se plavi smrekov in jelov les. Plavi se tedaj, ko je največ vode in je mogoče plaviti kar največ lesa na večje razdalje; praviloma se dogaja to, ko se tali sneg in v deževnih obdobjih. Prednost plavljenja je ta, da je poceni in zahteva razmeroma malo človeške delovne sile. Tudi investicije so pri plavljenju razmeroma majhne; poleg tega se plavijo velike množine lesa v kratkem času.⁷ Pač pa je nevarno delo plavcev. Če se pri plavljenju les zagodzi in je treba nakopičeni les, ki onemogoča nadaljevati plavljenje, spraviti narazen, grozi plavcem nevarnost, da padejo v vodo in da jih stisnejo hlodi, ki se jim jih je posrečilo sprostiti.⁸

V slovenskih etnoloških pisanih (tiskanih) pričevanjih o plavljenju in pa v etnološkem in geografskem slovstvu, namenjenem temu vprašanju, so na splošno zadosti natančno razločevali plavljenje od splavarjenja. — F.Š. (F. Šerbela) je opisoval zlasti plavljenje hlodov pred (žagarskimi) strugami ob Savinji⁹ (edinole za to našo reko in njene pritoke so v novejši dobi na voljo pisani viri). Največ natisnjenih pričevanj o plavljenju lesa po Savinji in njenih pritokih je prispeval F. Mišič, ki je natančneje opisoval ves potek plavljenja.¹⁰ Iz peresa B. Zemljiča izvirajo nekateri odlomki za podobo o tamkajšnjem plavljenju lesa.¹¹ Nadalje je plavljenje hlodov po Savinji opisoval in opredeljeval gospodarsko stran te dejavnosti A. Melik¹², medtem ko je F. Hribernik objavil zgoščeno

1. M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, Ljubljana 1895, str. 53.

2. M. Pleteršnik, nav. delo, str. 52.

3. Prav tam.

4. E. Newekowsky, Die Schifffahrt und Flösserei in Raume der oberen Donau I, Linz 1952, str. 541; R.Be. (R. Benič), Splavarjenje, Šumarska enciklopedija II, Zagreb 1963, str. 460.

5. E. Newekowsky, nav. delo, str. 542.

6. F. Wondrák, Bemerkungen über den Wassertransport der Hölzer in Oesterreich—Ungarn, Linz 1878, str. 43; J. Delfs, Die Flösserei im Stromgebiet der Weser, Bremen—Horn 1952, str. 9.

7. A. Ugrenovič, Iskoriščavanje šuma IV, Zagreb 1935, str. 387 d, 392 d; isti, Eksploatacija šuma, Zagreb 1957, str. 371, 379 d.

8. A. Ugrenovič, Eksploatacija šuma, str. 377 d.

9. F.Š. (F. Šerbela), Med slovenskimi drvarji in splavarji, Ilustrirani Slovenec IV, Ljubljana 1928, str. 156.

10. F. Mišič, V porečju bistre Savinje, Maribor (Celje) 1933, str. 67 d; isti, Pomladanska plav v Gornji Savinji, Slovenec, Ljubljana 28. 5. 1939, str. 16; isti, Die Wald— und Forstwirtschaft im oberen Sanngebiet, Marburger Zeitung, Marburg 19. 5. 1942, str. 6.

11. B. Zemljič, Gornjesavinjski splavarji, Planinski vestnik VI (L), Ljubljana 1950, str. 236 d; isti, Gornjesavinjski splavarji, Kotnikov zbornik, Celje 1956, str. 57 d.

12. A. Melik, Slovenski alpski svet, Ljubljana 1954, str. 68 d, 77.

Skladovnica („kupi“) lesa pred plavljenjem. Žaga Rogovilc nad Lučami 1938

označbo plavljenja lesa po Savinji in njenih pritokih in pa vrsto zadevnih oblastnih do-
ločil.¹³ R. Ložar je povzel izvajanja F. Šerbela.¹⁴

Navedena dela pomenijo razen del A. Melika in R. Ložarja, ki sodita v slovstvo, vire iz prve roke o plavljenju lesa po Savinji. Slovstvo je maloštevilno, pa tudi po vsebini ni obsežno. Vendar zvmemo iz njega m.dr. to, da je bilo plavljenje lesa nekoč v navadi po malone vseh večjih slovenskih rekah, ki tečajo z visokih gora v predgorje in široke ravnine. Izpričano je, da so plavili les po Soči in Savi Bohinjki, po Krki in Ljubljanici idr. Najdlje se je plavljenje ohranilo po Savinji.¹⁵ V zvezi s tem sodi A. Melik, da se pri plavljenju hlodi med skalami in čermi tolikanj poškodujejo, da „izgubijo pri tem do 30 % vrednosti“.¹⁶ Omenjeno sodbo je treba sprejeti s pridržkom, saj obstoji o tem vprašanju tudi drugačna sodba, da znaša namreč izguba včasih tudi nad 10 %.¹⁷

Najstarejši vir o plavljenju lesa po Savinji in njenih pritokih je iz l. 1796, ko je beseda o tamkajšnjem „plavljenju skoraj vsega stavbnega lesa k žagam“.¹⁸ To je terminus ante quem.

13. F. Hribernik, O savinjskem splavarstvu, Kotnikov zbornik, Celje 1956, str. 47, 50 d.

14. R. Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji, Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959, str. 119.

15. A. Melik, nav. delo, str. 69.

16. A. Melik, nav. delo, str. 77.

17. A. Ugrenovič, Iskorščavanje šuma, str. 394; isti, Eksploatacija šuma, str. 379 d. — F. Sonnlichler, Spravljanje in prevoz lesa, Gozdarski vestnik III, Maribor 1940, str. 122, ocenjuje, da izgubi les „po slabih drčah . . . 20 do 30 odst. od svoje množine“.

18. Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Göthova zbirka 26/792, Oekonomische Beschreibung der in Steyer in Zillier Kreisse gelegenen Staats Herrschaft Oberburg, 10. 8. 1796.

Ugotovljeno je, da se je razmahnilo savinjsko splavarstvo v drugi četrtini 18. stoletja na Hrvaško in v Slavonijo, in sicer vsaj deloma po vojaških pogodbah ali naročilih. Ta dejavnost je bila tolikanj donosna, da so dohodki od splavarstva soomogočali kmetom kritje vseh njihovih dajatev. Možnosti za takšno lesno trgovino so bile ustvarjene z mirom v Požarevcu 1718.¹⁹ Če vemo, da so se na ozemlju savinjskih splavarjev, se pravi ob Savinji od Ljubnega do Mozirja in ob Dreti od Bočne do Nazarij, oskrbovali v 19. in 20. stoletju do konca splavarstva po drugi svetovni vojski z lesom povečini v okolici Luč in Solčave, so ga morali od tam spravljati do svojih žag. V omenjenih dobah je bilo to mogoče edinole s plavljenjem. Zato sodimo, da se je plavljenje lesa po Savinji in njenih pritokih začelo najpozneje v drugi četrtini 18. stoletja. Mogoče pa je postaviti ta začetek še v starejše obdobje, saj je najstarejši vir o savinjskem splavarstvu iz l. 1478, prav kakor je sporočeno splavarjenje v zgornji Savinjski dolini in Zadretju v 16. in 17. stoletju, čeprav v manjšem obsegu kakor v 18. stoletju.²⁰

Iz 19. stoletja izvirajo o plavljenju po Savinji in njenih pritokih naslednja pričevanja. — L. 1802 beremo o „plavljenju hlodov na žage pri zadostni množini vode“.²¹ Iz 40. let 19. stoletja je za območje Mozirja sporočeno, da živijo tam številni ljudje tudi od „plavljenja hlodov na žage“.²² Nadrobnejši je zapis Ferda Kočeverja iz l. 1854: „Od bolj gornih krajev debela posamno do Ljubnega plavijo.“ In: „Sred zime bosi po Savini gazijo in plavijo les, ki se semtertje v brege zapikuje, in nič jim ne škoduje vse to.“²³ Od slednje označbe se v 80. letih razločuje tale: „Rvmatizem, katarji in pljučnice so zelo v navadi posebej med plavci in splavarji, ki se pogosto izpostavljajo prehladam.“²⁴

Iz let pred prvo svetovno vojsko je poročilo o sporu med lesnimi, ponajveč kmečkimi trgovci, ki so plavili les, in graščino v Nazarjah, tj. ljubljansko škofijo. Iz tega vira je razvidno, da so lesni trgovci „sproti oškodovancem poravnali“ škodo, ki je nastala pri plavljenju. Ko pa je začela izrabljati gozdove graščina, so bili „oškodovani posebno . . . obrežni posestniki ob Dreti in Savinji ter njenih pritokih“. Medtem ko se je prej sproti poravnavala škoda, ki jo je povzročilo plavljenje, graščina ni ravnala tako, čeprav je bila škoda, ki jo je povzročil graščinski plavljeni les, dosti večja. „ . . . ta les — v zelo velikih množinah naenkrat plavljen — (je) butal ob stene vodnih naprav, žag in jezov ter ob obrežjih povzročil velike in razsežne poškodbe. — Grajščina . . . je sicer tu pa tam sklenila s poškodovanci poravnave in se je zavezala poravnati povzročeno škodo, vendar je to obljubo v zelo redkih slučajih izpolnila. Tako so se poškodbe kopičile, tožbe zoper grajščino so bile na dnevnem redu“. Ko so 1908 prosili ljudje „za obnovitev plavnih koncesij“, so dobili odgovor, da koncesij ne bo, „ako se poprej vsi prosilci medsebojno ne zedinijo v konkurenčnem odboru ter se ne dogovorijo, kako bodo se s tekom let narasle škode poravnale . . . Ti, ki so škodo sproti poravnali, bi naj plačevali še enkrat in sicer ne za sebe, ampak za grajščino“.²⁵ Ni znano, kako je bil razsojen ta primer, za nas so poučne opisane plavne razmere in nekatere njihove posledice.

Največ podatkov o plavljenju lesa po Savinji in njenih pritokih je iz časa med svetovnimi vojskama (v prvih letih po osvoboditvi se je plavljenje nehalo). To so pravilom pričevanja

19. A. Baš, Savinjski splavarji, Ljubljana 1974, str. 29 d.

20. A. Baš, nav. delo, str. 27 d.

21. Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Arhiv Altenburg (Vrbovec), rok. 228, fasc. VIII (izpis dr. Nika Kureta, ki se mu zanj tudi tukaj zahvaljujem).

22. Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Göthova zbirka 28/910.

23. K. Žavničar (F. Kočever), Plavičarji ali flosarji, Novice gospodarske obertnijske in narodske, Ljubljana 1856, str. 204 d.

24. J.A. Janisch, Topographisch—statistisches Lexikon von Steiermark II, Graz 1885, str. 384.

25. A. Božič, Gornjesavinjsko splavarstvo, Narodni dnevnik, Celje 26. 3. 1910, str. 4.

Plavljenje lesa pred Lučami med svetovnimi vojnama (A. Melik, Slovenski alpski svet, Lj. 1954, str. 69)

ohranjenega ustnega izročila²⁶ in redkejših pisanih virov. — Iz obojega gradiva je razvidno, da so takrat plavili les po Savinji od Logarske doline do Letuša in po številnih njenih pritokih.

Natančneje. Dovoljeno je bilo plaviti les po Savinji od mosta nad Logarjem v Logarski dolini do Letuša in po Dreti od Tiroseka do izliva v Savinjo v Nazarjah. Po Jezeri v Matkovem kotu od nekdanje betonske riže do izliva v Savinjo, po Globaši (pod Solčavo) približno poldrugi kilometer nad izlivom v Savinjo, po Lučnici od Podpečkega jezua do izliva v Savinjo, po Dupli (med Lučami in Ljubnim) od izvira do izliva v Savinjo, po Krumpahu (pritoku Ljubnice) od Krumpačke brvi do izliva v Ljubnico, po Sopatu (nad Ljubnim) od Jezernikove žage do izliva v Ljubnico, po Beli (med Solčavo in Lučami) približno kilometer nad izlivom v Savinjo, po Ljubnici do izliva v Savinjo, po Žepu (pritoku Ljubnice) od Rastovške riže do izliva v Ljubnico, po jarku Juvanje približno 3 km nad izlivom v Savinjo, po Mozirski strugi, po Ljubiji od Pergovske žage do izliva v Savinjo, po Mačkovcu (pod Novo Štiftu) od Ramšakovega križa do izliva v Dreto, po Kanoščici (nad Gornjim gradom) od Bezovškovih travnikov do izliva v Dreto, po Šokatu (v Gornjem gradu) od Berglezovega jezua do izliva v Dreto, po Studenčnici pri Kropi (pri Bočni) do izliva v Dreto in po Litožnici pri Šmartnu.²⁷ Potemtakem ne drži mnenje A. Melika, da „so bili plavci zaposleni s plavljenjem hloedov do Kroke (pri Bočni) ter do Ljubnega“.²⁸

Na vprašanje, zakaj se je na tem ozemlju les plavil do let po drugi svetovni vojski, ne pa kako drugače spravljal do žag, je odgovor takle. Tamkajšnje plavljenje se je tako dolgo ohranilo zavoljo danih prometnih razmer. „Iz Savinjskih Alp je (bilo) težko drugače spraviti les ko po rečni strugi“.²⁹ L. 1894 so naredili cesto iz Luč v Solčavo, v Logarsko dolino pa so jo podaljšali 1922³⁰. Cesta z Ljubnega v Luče je nastala 1900.³¹ Od prehoda 19. v 20. stoletje je bilo torej v načelu mogoče prevažati les z območja Solčave tudi s konji, toda plavljenje je bilo po sodbi ohranjenega ustnega izročila trikrat cenejše. Vrh tega je bilo to ozemlje premalo naseljeno, da bi imelo zadostno število konj za prevoz tolikšnih množin lesa, kakor so jih tedaj v teh krajih izvažali. Par konj bi bil lahko napravil 1 vožnjo, „furo“, ali prepeljal po 3 do 4 kubike lesa na dan; to pa je bilo premalo. — Po drugi svetovni vojski je bilo konec zasebne lesne trgovine v pomembnejšem obsegu, medtem ko je za načrtno gozdno gospodarstvo v državnem sektorju kaj kmalu postalo plavljenje preveč negotovo in se je zato opustilo. Na zboljšanih cestah ga je nadomestil prevoz lesa s tovornjaki.

Plavci, „plavcerji“, so bili večinoma gozdni delavci,³² ki so se v času plavljenja ukvarjali s tem delom, medtem ko so sicer opravljali gozdno delo. Nekateri plavci so bili tudi splavarji, nekateri so bili kočarji, ki niso imeli v tistem času pomembnejšega dela,

26. Ta pričevanja so prispevali: v **Solčavi** Peter Podbrežnik, roj. 1904, št. 33; v **Lučah** Leopold Supin, roj. 1913, št. 87; na **Ljubnem** Franc Bačun, roj. 1893, Savina št. 10; Martin Jakop, roj. 1909, Savina št. 84; Jože Brunet, roj. 1910, št. 22; v **Juvanju** Slavko Štiglic, roj. 1911, št. 6; v **Varpolju** Matija Rakun, roj. 1913, št. 4; na **Spodnji Rečici** Viktor Kolenc, roj. 1908, št. 16; na **Rečici** Alojz Jeraj, roj. 1908, št. 47; v **Mozirju** Štefan Marolt, roj. 1912, št. 20.

27. Odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu z dne 30. 6. 1930, ki mi jo je 1971 dal Martin Juvan, roj. 1891, Ljubno št. 110. Skoraj enake vsebine je odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu z dne 14. 12. 1939, ki jo je objavil F. Hribernik, nav. delo, str. 50 d.

28. A. Melik, nav. delo, str. 77.

29. A. Melik, nav. delo, str. 69; o tem tudi F. Mišič, Pomladanska plav v Gornji Savinji, str. 16.

30. F. Kocbek, Savinjske Alpe, Celje 1926, str. 110 d; A. Melik, nav. delo, str. 72.

31. F. Kocbek, nav. delo, str. 111.

32. O tem tudi B. Zemlič, nav. delo, str. 57.

Zalage na Ljubnem med svetovnimi vojnama (les plavijo s Savinje v strugo)

nekateri pa so bili kmečki sinovi, ki niso prevzeli posestva in so se včasih lahko lotevali tudi drugih opravil.

Največ plavcev je najemala graščina v Nazarjah. Lesni trgovci, ki so plavili les, so se za plavljenje povezali („več se jih je vzelo skupaj“) ter najeli mojstra, „plavmajstra“ ali „forarbajterja“, da je vodil plav in v zvezi s tem najel tudi plavce. Za graščino so plavce najemali gozdarji, „forštnarji“, ali logarji. Kadar pa so lesni trgovci plavili vsak zase, so sami najemali plavce. Nekateri dečki, pa tudi nekateri kmečki fantje so se sami ponujali za plavce, da bi tako kaj zaslužili. Na Ljubnem in v Lučah je bil po en „plavmajster“, v Solčavi jih je bilo več.

Plavci so lahko pri delu postopoma napredovali. Najvišja stopnja pri napredovanju je bilo mesto „plavmajstra“ ali „forarbajterja“. Začeli so kot zadnjeki, nato so lahko postali poštarji in še pozneje zalagavci. O njihovem različnem delu bo posebej beseda; razločki med navedenimi stopnjami so se izražali v različnem plačilu (o tem pozneje).

Plavci so začeli plaviti s 14, 15 leti, torej ko so nehali hoditi v šolo. Plavili so, „dokler so mogli“, se pravi vsaj do 60. leta, marsikdaj pa še dlje. — Na splošno so plavci končali ljudsko šolo, posamezni med njimi pa so bili brez te izobrazbe. Skorajda vsi so znali plavati, samo izjemni tega niso znali (zlasti kmečki, s hribov).

Plaviti so začeli marca, ko se je talil sneg („voda potuje“). Najprej se je plavil graščinski les, šele nato so lahko prišli na vrsto drugi lastniki lesa. Največ so plavili maja. Junija je začela voda usihati in ni bila primerna za plavljenje, bila je prenizka in „mrtva“ (voda je „živa“, če je hladna, če pa je topla, je brez moči). Tedaj so plavili les le tisti, ki dotlej

niso prišli na vrsto. Plavili so tudi jeseni, ko je prišlo deževje; zadnjič so plavili novembra.³³

Velika plav je obsegala okoli 10.000 platanic (hlodov, dolgih 4 m) in več, srednja plav okoli 5000 platanic, majhna plav okoli 2000 platanic in manj, do 500 platanic (v povprečju: 5 platanic = kubik lesa). V slednjih primerih je šlo za posamezne plavi, ki so bile razmeroma dražje ko skupne in ki so bile v navadi le pri majhnih količinah lesa in na kratke razdalje.³⁴

Od količine lesa in stanja vode je bilo odvisno, koliko plavcev je sodelovalo pri plavi. Za plav, ki je obsegala okoli 10.000 platanic, so potrebovali na posameznem območju (solčavskem, lučkem, ljubénskem) vsaj okoli 40 plavcev. Za plav okoli 5000 platanic je bilo potrebnih okoli 20 plavcev, za plav 500 platanic pa kakih 6 plavcev. Te številke veljajo za bolj ali manj normalno stanje vode. Pri „slabi“ vodi in veliki plavi pa so bili plavci malone na vsakih 50 m.³⁵

Delo plavcev je nadzoroval „plavmajster“ oziroma gozdar, v določeni meri pa tudi lesni trgovci. Ti so po medsebojnem dogovoru hodili – zdaj eden, zdaj drugi – nadzorovat, kako se plavi njihov les. Lastniki lesa, ki so sami plavili svoj les, pa so tudi sami nadzorovali plavljenje. – Plavcem je določil delovno mesto „plavmajster“ oziroma gozdar, in sicer v okviru svojega območja. Solčavsko območje je segalo skorajda do Igle, lučko območje nato do Revseve peči (med Lučami in Ljubnim) in ljubénsko območje do grušovelskega ali pobreškega jezua; naprej, do Nazarij, se je plavil samo graščinski les, toda tamkajšnje ustavljanje platanic ni sodilo več na območje ljubénskih plavcev (tam je plavila posebna skupina graščinskih plavcev).

Za orodje sta rabila cepin in tim. akl. S cepinom so prijemale, vlačili in odrivali platanice,³⁶ v iste namene pa so predvsem na jezovih uporabljali dolge akle, da so se na

33. V zvezi s tem pravi navedena odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu: „Vršeča se plav se ne sme ovirati po drugi. Radi velikega števila plavnih upravičencev in nestanovitnosti vode se posameznikom ne morejo odkazati posebni plavni roki. V spornem slučaju se morajo stranke najprej obrniti na plavičarsko zadrugo, ki naj po dosedanjih običajnih določilih z vso skrbnostjo nastale spore poravnava . . .“ In: „Začetek plavljenja se mora najmanj 24 ur poprej naznaniti vsem v poštev prihajajočim obč. uradom obrežnih občin, v kolikor ni bila plav, plavljenje s potrebnimi podatki, kje in koliko se plavi, neposredno sreskemu načelstvu vsaj 8 dni poprej prijavljena. Neposredni začetek plavljenja na Savinji višje Ljubnega vštveši tudi Ljubnico pa je telefonsko ali brzojavno ali po slu sporočiti v vse kraje, skozi katere se plavi. Obvestilna služba je posebne važnosti za čas naglega prihoda visokih vod in je plavni upravičenec v tem primeru dolžan na svoje stroške obvestiti spodnje ležeče kraje, da se zavarujejo mostovi in jezovi. Konec plavljenja pa je takoj prijaviti sreskemu načelstvu.“ (Gl. op. 27.) Ohranjeno ustno izročilo se teh določil ne spominja; vprašanje je, koliko so jih izpolnjevali.
34. Navedena odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu pravi o tem: „V eno plav se ne sme združiti preko 15.000 platanic na Savinji od mosta v Solčavi, na Dreti od mosta v Gornjem gradu in Lučnici. Preko 10.000 platanic se ne sme združiti na Ljubnici ter na vseh drugih pritokih Savinje, odn. Drete. Na Savinji in Dreti višje od zgoraj označenih mostov pa ne preko 5000 platanic. Posameznim upravičencem je dopustno združiti svoje količine lesa v eno plav le tedaj, če se ves les plavi v eno strugo. Posamezne platanice ne smejo prekoračiti 45 cm premera in 4 m dolžine; platanice med določeno izmero se pod nobenim pogojem ne smejo vreči v vodo, ker bi bile nevarne za obstoj jezov in drugih vodnih naprav.“ (Gl. op. 27.) Tudi teh določil se ohranjeno ustno izročilo ne spominja; tudi v tem primeru je vprašanje, koliko so jih izpolnjevali.
35. Omenjena odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu se glede tega glasi: „Pri plavi lesa mora biti brezpogojno zaposlenih zadostno število dobro izurjenih delavcev, da se plav redno vrši in čim hitreje konča. Pri manjši plavi do 3000 platanic se mora za ves delovni čas zaposliti najmanj 12 izvežbanih delavcev, za večje plavi pa najmanj 20 izvežbanih delavcev. Ta zahteva je potrebna zaradi nestanovitnosti voda in velikega števila plavnih upravičencev.“ (Gl. op. 27.) Tu se je praksa sama ujemala z naštetimi določili.
36. O tem tudi F. Hribernik, nav. delo, str. 47.

Zalaga na Savinji med svetovnimi vojnama (zadaj plavljeni les)

široki vodi kar najmanj zmočili. To orodje je sestajalo iz ročaja, dolgega nekaj metrov, iz trdnega in prožnega lesa, zvečine iz smrekovine, in je bilo na enem koncu opremljeno z dvema železnima klinoma; z večjim, ki je bil zakrivljen nazaj, so platanice prijemali in vlačili, z manjšim klinom, ki je štrlel naprej, pa so jih odrivali.³⁷

Plavljenje je potekalo takole. S cepini so spravili les v vodo. Pred plavajočimi platanicami so šli po strugi zalágavci, v skupini 4 do 6 mož, ki so oblagali peči v vodi z lesom, da so tako platanice lažje šle naprej in da se ni začela plav „zapirati“. Zavaljo velikega padca vode in zavaljo številnih čeri in peči so se platanice pogosto ustavljale in zaprle pot drugim. Da bi se to preprečilo ali vsaj kar najbolj omejilo, so nastajale opisane obloge.³⁸

Ko so zalágavci prišli do jezov, prek katerih se je plavil les in ob katerih so bile struge, povezane z žagami, h katerim so plavili les, so naredili tim. zaláge. Te so bile postavljene daleč in poševno čez reko ter so zadrževale platanice oziroma ob njih so plavci izločali iz plavljene množine lesa tiste platanice, ki so bile po svojih znamenjih namenjene v ustrezne struge, medtem ko so druge puščali naprej. Zaláge so izdelovali tako, da so zabili v en konec platanic po dve nogi in tako naredili „stolíce“. „Stolíce“ so postavili drugo poleg druge v vodo, in sicer tako, da so bili tisti konci platanic, ki so stali v vodi, ki torej niso bili podstavljeni z nogami, obrnjeni proti toku vode, medtem ko so bili drugi konci platanic, se pravi tisti, ki so stali na nogah, odmaknjeni od prihajajoče vode ali dvignjeni. Po navadi so položili čez „stolíce“ še eno ali več platanic.³⁹ Vse „stolíce“ na enem mestu so sestavljale tamkajšnje zalágo.

37. Nadrobneje o tem F. Mišič, V porečju bistré Savinje, str. 68; A. Ugrenović, Eksploatacija šuma, str. 378 d.

38. Nadrobneje o tem F. Mišič, V porečju bistré Savinje, str. 68.

39. O tem tudi F.Š. (F. Šerbela), na nav. mestu; F. Mišič, V porečju bistré Savinje, str. 68; R. Ložar, na nav. mestu.

Za zalágavci so šli na delo tim. poštarji. Ti so se razvrstili po dva in dva pri obloženih pečeh in pazili, da se ni plav „zaprla“. Tako je bilo treba najprej izbežati iz nakopičenega lesa tisto platanico, zavaljo katere se je začela plav zapirati. To je bilo težavno in tudi nevarno delo, pri katerem so plavci včasih padli v vodo in morali paziti, da jih ne bi stisnilo med platanice.⁴⁰ Za platanicami, ki so šle zadnje na pot, so hodili zadnjeki, v skupinah 4 do 8 mož, ter metali v vodo les, ki ga je vrglo iz struge ali je ostajal v reki ob obrežju. Z zadnjeki se je označeval zadnji kraj ali konec posamezne plavi. Zato so se zadnjekom postopoma pridruževali (od para do para) poštarji. Delo plavcev je bilo precej mokro; za najboljšega plavca je veljal tisti, ki je ostajal najbolj suh.

Plav sta utegnili ustaviti premajhna in velika voda. Zoper prvo težavo so si skušali pomagati z neredkimi zapornicami, pa tudi z jezovi, ki so odvajali vodo po strugah na žage. Z njimi se je lahko zajezevala voda in s tem omogočala zadostna višina vode.⁴¹ Če pa se je nenadoma pojavila zelo velika voda, tedaj je grozila nevarnost, da bo odnesla vso plav ali vsaj njen največji del, ne da bi jo bilo mogoče ustaviti. V takšnih primerih so plav „zabili“.⁴² To se je dogajalo npr. pri Zavračkih kleščah pri Igli in približno 2 km naprej od Luč. Na slednjem mestu so med svetovnjima vojskama postavili cementni steber, ki so ga ob visoki vodi obložili z lesom nekaj metrov v višino in tako platanicam zaprli pot. Ko je voda upadla, so plav zopet „odprli“.

Delo plavcev se je končalo z zadnjeki, medtem ko so spredaj zalágavci sklenili delo s tem, da so usmerili platanice v najbolj oddaljeno strugo, ki jo je zajemala vsakokratna plav. To je bilo, kot omenjeno, pri pobreškem jezu (pri graščinskem plavljenju pa v Nazarjah). Ko je prišel les v strugo, ga niso imeli več na skrbi plavci, temveč drugi lastnikovi delavci. Ti so pazili, da je prišel les po strugi do žage, in so ga tudi zmetali iz vode.

Če se vprašamo, koliko je trajala posamezna plav, je odgovor odvisen od količine plavljenega lesa in stanja vode. Zadnjeki so napravili na dan ob večji višini vode po 2 do 3 km, ob majhni vodi pa so od jutra do mraka, kolikor je trajal delovni dan, napredovali tudi le po 500 m ali kilometer. (Ponoči niso plavili, takrat so z zalágo pri najbližjem jezu zadržali platanice, ki bi bile morda ponoči šle z vodo naprej). Srednja plav iz Solčave ali Logarske doline do Ljubnega je trajala največkrat okoli 14 dni, velika plav pa kake 4 tedne. Do Grušovelj ali Pobrež je bilo potrebno dlje časa, za srednjo plav okoli mesec dni, za veliko plav pa okoli 5 tednov ali tudi nekaj več.

Plavcev niso izplačevali lesni trgovci, temveč „plavmajstri“, ki so dobili v ta namen denar

40. Očividec F. Mišič, Pomladanska plav v Gornji Savinji, str. 16, je prispeval naslednji opis: „Spretno in lahko . . . skačejo . . . plavci . . . po onih . . . gladkih skalah, ter skušajo . . . preprečiti, da se ne bi hlodi . . . zagvozili. Ako se plavcem to ne posreči, so si na mah hlodi sami pot . . . zaprli; plav se je zabila . . . Tedaj morajo plavci, ki so zaposleni ob vodi navzgor in spravljajo hlode v plavno vodo in plavno smer, svoje delo ustaviti, da se ne nagrnadi pred ‚zabito‘ plavjo še večje število hlobov. Za tujca je ‚zabita‘ plav pravi gordijski voz; ne vidi možnosti, kako ga razrešiti. Mirno . . . se drzno smeli plavci . . . lotijo dela . . . Plav je treba ‚ofnati‘, odpreti, da bodo hlodi, posamezni ali v skupinah, mogli zopet neovirano ploviti po deroči vodi. Po zibajočem se ‚mostu‘, ki ga tvorijo okrogli, vseppek nakopičeni hlodi nad votlo hrumečo divjo vodo, se poganjajo plavci od brega do brega . . . potem zopet do pasu v ledeno mrzli deroči vodi ter skušajo s cepini in plavnimi drogi, posamezne hlode, ki so zaprli spredaj celo plav, odrivajoč in odmetavajoč v plovno vodo, . . . voz razvozljati in plav ‚odpreti‘ (ofnati). Delo, ki bi ga nepoznavalec smatral za nemogoče, je kmalu izvršeno. Prednji . . . hlodi, ki so zapirali celo plav, so kmalu odtrgani iz objema ostalega sklopa ter plavajo prosto po vodi dalje . . . Plavci skačejo kakor veverice od hloda do hloda, nikdar s celo svojo težo stoječ na enem samem hlodu, ter skušajo preprečiti novo kopičenje plavnega lesa“.

41. F. Mišič, V porečju bistrice Savinje, str. 68.

42. F. Mišič, Pomladanska plav v Gornji Savinji, str. 16.

Plavi med svetovnimi vojnoma (A. Melik, Slovenski alpski svet, Lj. 1954, str. 70)

od lastnikov plavi. Med svetovnimi vojskama so bili pri tem plačilu določeni razločki. Pred gospodarsko krizo na začetku 30. let je znašala dnina za plavljenje 25 do 40 dinarjev (25 dinarjev za zadnjeke, 35 dinarjev za poštarje in 40 dinarjev za zalágavce). Za časa gospodarske krize so se dnine znižale, medtem ko so bile nekaj pred drugo svetovno vojsko višje, in sicer so znašale do 50 dinarjev (zadnjeki so dobivali ustrezno manj). Svoj zaslužek so plavci porabljali praviloma za hrano. Poleg tega plačila so dobivali vsak dan tudi še plačilo v naravi, namreč opoldne liter vina (mlajši plavci pol litra), s pomočjo katerega so laže zmagovali delo, vštivši mokroto.

Plačilo plavcev je bilo manjše ko plačilo splavarjev. „Celjski“ splavar (ta je peljal do Celja) je zaslužil v stari Jugoslaviji na dan najprej okoli 90, nato pa okoli 100 dinarjev. „Rogličan“ (ta je bil na splavu do Rugvice, vzhodno od Zagreba) je zaslužil na dan spočetka okoli 80, pozneje pa okoli 108 dinarjev. „Mitrovški“ splavarji (ti so vozili tudi od Rugvice naprej proti vzhodu) so zaslužili na dan sprva okoli 47 dinarjev, pred drugo svetovno vojsko pa okoli 59 dinarjev. — Delo plavcev je bilo plačano podobno ko delo gozdnih delavcev. L. 1938 so zaslužili v Savinjski dolini pri akordnem sekanju (12 do 16 ur, pozimi 8 do 10 ur) približno 40 do 50 dinarjev na dan, medtem ko je po drugih podatkih dnevni zaslužek pri sekanju in pripravljanju lesa v Savinjski dolini od 1927 do 1938 znašal 25 do 45 dinarjev.⁴³

Če imamo pred očmi, da so plavci, ki so bili zaposleni samo v okviru svojega območja (ljubénskega, lučkkega ali solčavskega), plavili pri posamezni plavi največkrat teden do 10 dni, na leto pa v povprečju sodelovali največ pri treh plaveh, je znašal njihov zadevni delovni čas tri tedne do mesec dni. Se pravi, da so zaslužili kot zalágavci v najboljšem

43. A. Baš, nav. delo, str. 127 d.

primeru vsega skupaj 1050 do 1500 dinarjev pred drugo svetovno vojsko in 840 do 1200 dinarjev pred gospodarsko krizo na začetku 30. let. Zadnjeki pa so zaslužili v slednjem obdobju največkrat 525 do 750 dinarjev in tik pred drugo svetovno vojsko 735 do 1050 dinarjev.

Ob tem naj povemo, da so bile cene poglavitnih življenjskih potrebščin na obravnavanem ozemlju in pa v Ljubljani in Mariboru precej izenačene in da je veljal v Ljubljani v 30. letih kilogram najcenejše krušne moke povprečno več ko 2 dinarja, kilogram bele moke okoli 3 dinarje in več, kilogram govejega mesa okoli 10 do 13 dinarjev, kilogram kristalnega sladkorja 12 do 14 dinarjev, kilogram sladkorja v kockah 14 do 16 dinarjev, liter olja okoli 15 dinarjev, kilogram kavnih nadomestkov 16 do 18 dinarjev in kilogram soli okoli 3 dinarje.⁴⁴ V zvezi z vsem tem naj bo še omenjen račun, po katerem je bil 1938 „1 din zaslužka poljedelskega delavca enak 1,60 din zaslužka nekvalificiranega delavca, živečega v mestu“.⁴⁵

Z delom in plačilom je bil povečini povezan likof. Ta je bil ob koncu vsakokratne plavi, ko so lesni trgovci skupaj prispevali za vino. Po navadi so pili likof pri zadnjem ali najbolj oddaljenem lastniku plavljenega lesa.

Hrano med plavljenjem si je oskrboval vsak plavec sam. Zajtrkovali so še doma, največkrat kavo, kruh ali žgance. Čez dan, pri plavljenju, so jedli suho hrano, vendar je šlo ob tem za močnejše jedi; poleg kruha so jedli tedaj slanino, želodec, suho meso, klobase ali trdo kuhana jajca,⁴⁶ nekateri pa tudi edinole kruh. Če je bila plav blizu, so prinašali plavcem od doma toplo hrano, zvečine žgance in meso; v slednjih primerih je bila hrana plavcev boljša kakor hrana njihovih domačih. Opoldanski obrok vina smo že omenili.

Pri plavljenju so nosili slabše ali ponošene obleke. Obuti so bili v drvarske čevlje iz govejega usnja ali v siceršnje visoke čevlje (v Lučah in Solčavi in okolici so imenovali to obuvalo rančeki). Na čevljih so imeli dereze, ki so jih imenovali krampižarje. Krampižarji, ki so jih nosili pri plavljenju, so se razločevali od krampižarjev za gozdno delo po tem, da so bili nekoliko manjši. Za pokrivalo so bili večinoma klobuki, pri nekaterih pa čepice. Deloma so bili v navadi puloverji in plašči. Zoper dež so rabile pelerine in jopiči iz ovčje ali kozje kože. In hrano so nosili v nahrbtnikih.⁴⁷

Od boleznih so plavljenje najpogosteje spremljali prehladi. Revmatizem je bil, kot je podoba, razmeroma redek. Ohranjeno ustno izročilo se ga na ljubénkem območju za leta med svetovnim vojskama prav kakor za prejšnji čas pri plavcih ne spominja. Sporočena sta reka: „Voda je zdrava“ in „Voda vse ven potegne“. Pač pa so izpričani zlomi nog, obtolčeni deli teles in podplutbe. V Lučah in Solčavi se spominjajo tudi izjemnih smrtnih nesreč pri plavljenju. Teh je bilo v starejši dobi očitno več, saj so do okoli 1910 videvali na poti od Ljubnega do Solčave mala lesena znamenja („marterle“), ki jih je pozneje uničil zob časa in ki so pripovedovala o smrtnih nesrečah pri plavljenju.⁴⁸ Po teh nesrečah je dobilo ime tudi to in ono vodno mesto in del obrežja.⁴⁹

Kar zadeva razmerje plavcev do dela, je bilo pravilo, da tisti, ki ni bil dovolj prizadeven,

44. A. Baš, nav. delo, str. 146.

45. F. Uratnik, Poljedelsko delavstvo v Sloveniji, Socialni problemi slovenske vasi II, Ljubljana 1938, str. 75.

46. O tem tudi F. Mišič, Pomladanska plav v Gornji Savinji, str. 16.

47. Gl. op. 46.

48. B. Zemljich, nav. delo, str. 58.

49. F. Mišič, Pomladanska plav v Gornji Savinji, str. 16; o tem tudi isti, Die Wald- und Forstwirtschaft im oberen Sannggebiet, str. 6.

drugič ni dobil dela, včasih pa so lesni trgovci neprizadevnega plavca nagnali že med plavljenjem. Tako so plavci na splošno zadosti zavzeto opravljali delo, saj so se bali, da bi sicer bili naslednjič brez dela, čeprav ni docela manjkalo tudi plavcev, ki so se pri delu manj trudili (zlasti v odsotnosti lesnih trgovcev). Vsemu temu je ustrezalo razmerje plavcev do delodajalcev, ki so jih po eni strani cenili, ker so dobivali pri njih delo in zaslužek, po drugi strani pa so obstajale zamere in sodbe, po katerih so lastniki plavljenega lesa bogateli tudi na račun plavcev.

Plavci niso imeli svoje organizacije, pač pa lesni trgovci, ki se je plavil njihov les. L. 1914 je bila v Radmirju ustanovljena Gornjesavinjska plavičarska in plavbena zadruga, ki je skrbela za čiščenje Savinje (vse do Zidanega mosta) in Drete, posredovala za popravila jezov, predlagala oblastem dovoljenja za plavljenje in splavarjenje ipd.⁵⁰ Gornjegrajsko sresko načelstvo je 1940 navedeno organizacijo opredelilo: „Ker združuje ta zadruga vse večje podjetnike lesne stroke, predstavlja tako najvažnejšo korporacijo v srezu“.⁵¹

Za plavljenje je bilo treba dobiti dovoljenje oblasti v Gornjem gradu. To dovoljenje (v avstro-ogrski monarhiji okrajnega glavarstva, v stari Jugoslaviji sreskega načelstva) se je nanašalo na naslov plavnega upravičenca oziroma njegove žage, na količino lesa, ki jo je bilo upravičencu dovoljeno plaviti, in na vode, v katerih je bila ta dejavnost dovoljena.⁵² Ob tem so potrjevali tudi znamenja, s katerimi so bile opremljene platanice vseh lesnih trgovcev, ki so plavili.⁵³

Povedali smo, da so plavci na zalágah, pred posameznimi strugami, ločevali plavljene platanice po njihovih znamenjih, tako da so jih usmerjali ali v struge, neposredno za zalágami, če so bile tja namenjene, ali pa so jih puščali naprej, če naj bi nadaljevale pot do bolj oddaljenih strug in žag. — Platanice so zaznamovali, preden so jih vrgli v vodo, ponekod pa že takrat, ko so jih spravili na skladovnice ob vodi. To so delali s posebno sekiro, imenovano „cahnovko“, in sicer na obeh straneh platanic, redkeje pa s takšno ali drugačno oljno barvo (obstojno v vodi).⁵⁴

ln naposled. Če je pri plavljenju prišlo do poškodb obrežja ali vodnih naprav, sta se pri posamezni plavi med seboj pogodila prizadeta. Če pa je nastala takšna škoda pri skupinski plavi, so se stroški razdelili med vsemi lastniki lesa, ki so bili udeleženi pri tej plavi. To je zahtevala tudi omenjena odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu,⁵⁵ vendar se zdi najverjetneje, da je bil tak postopek praviloma v navadi že od vsega začetka. Natančnejših stroškov, ki so jih imeli ob tem lesni trgovci, se ohranjeno ustno izročilo ne spominja.

Prav tako ne moremo po tem viru obnoviti celotnih stroškov, ki jih je zahtevalo od lesnih trgovcev (skupinsko ali posamezno) plavljenje. Na voljo imamo le redke podatke, a še ti so premalo soglasni. Tako je iz Juvanja sporočeno, da je med svetovnjima vojskama stalo plavljenje kubika lesa od Luč do Juvanja 10 dinarjev oziroma da je na navedenem odseku

50: A. Baš, nav. delo, str. 245.

51: Arhiv Slovenije v Ljubljani, BAN A VIII, pridobitne zadruge Gornji grad.

52: O tem tudi F. Mišič, V porečju bistre Savinje, str. 68.

53: Navedena odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu pravi o tem: „Posamezne platanice mora plavni upravičenec zaznamovati s svojim znamenjem, ki ga je prijavil.“ (Gl. op. 27.)

54: A. Ugrenović, Eksploatacija šuma, str. 379, navaja, da so drugod delali ta znamenja s posebnimi dleti in kladivci.

55: Poglavitno ustrezno besedilo se glasi: „Vsak plavni upravičenec odgovarja za vse poškodbe na obrežnih zemljiščih in vodnih zgradbah, ki bi bile povzročene od plavi, všteti tudi tiste škode, ki bi nastale kljub vsem zaščitnim ukrepom, ki jih je dolžan podvzeti. Gledati je na to, da se poškodbe že v naprej preprečijo, če pa se jim ni bilo mogoče izogniti, se mora takoj vzpostaviti prejšnje stanje in objekt popraviti, če pa tudi to ni bilo mogoče, je v polni meri povrniti napravljeno škodo.“ (Gl. op. 27.)

AFRANČE V PODREČJU POD N. RIVOM

stalo plavljenje platanice v povprečju okoli 2 dinarja. Podoben je podatek iz Varpolja, ki omenja malone enaki ceni na odseku od Luč do Pobrež. Drugačne cene pa posreduje podatek s Spodnje Rečice, ki pravi, da so bili stroški za plavljenje platanice manjši, in sicer 20 do 40 par, ob slabi plavi pa dinar. Slednji razložek prehaja pri kubiku v polovico nižji strošek, kakor je razviden iz prvih dveh podatkov. Drugače povedano: dovolj določna ugotovitev o tem vprašanju žal ni mogoča.

Summary

THE FLOATING OF WOOD ON THE SAVINJA RIVER

Floating of wood is distinguished from rafting by the fact that the transportation of the raft is directed by rafters on the raft, whereas floating is directed from the land by floaters, who help to convey the logs from the banks of the river.

The oldest source about floating of wood on the Savinja river and its tributaries exists from 1796, when the sources tell us about „the floating of logs to saw-mills as being almost the only means of transportation of wood for building“. With regard to the development of floating of wood on the Savinja river at that time we can judge that it was begun no later than in the second quarter of the 18th century.

Let us consider the question of floating of wood in this region (and not having been brought to saw-mills in some other way) even until the period after the Second World War. The floating of wood has been preserved there so long (actually, longer than anywhere else in Slovenia) due to the existing traffic conditions. Only in the transition between the 19th and the 20th century it became possible to transport wood along the roads, i.e. to say by carts pulled by horses. However, floating of wood was three times cheaper, as the oral tradition has it. Besides, these areas were not densely settled and there were not enough horses that could be used for transportation of such quantities of wood which were exported from there then. A pair of horses could make one ride and bring 3 to 4 cubic meters of wood in a day, and this was not enough. – After the Second World War the private trade in wood in any significant extent was stopped, whereas for the planned forest economy of state enterprises the floating of wood became rather unreliable and it was therefore abandoned. It was substituted by the transportation of wood by lorries on reconstructed roads.

Floaters were paid less than rafters; the work of floaters was paid similarly as the work of those workers in forests.

A detailed description of the whole procedure of floating, as well as food, cloathing and conditions of health of floaters are given in the paper.

As regards the relation of floaters to their work, let us explain, that it was a rule that those floaters who did not work hard were not hired again, and sometimes lazy floaters were fired even during the transportation. Thus one can say that floaters were, generally speaking, keen on their work, for they were afraid that they might be without a job next time. The relationship between floaters and employers corresponded to this situation; floaters, on the one hand, esteemed their employers, because they obtained work and money from them, and on the other, they also blamed them and spoke badly about them for becoming rich at the expense of floaters. – Floaters did not have their own organization, but wood merchants, who used this means of transportation of wood, had one.